

Dommerinstruks ved kåring av værlam 2020

Formålet med kåring av værlam

Kåring av værlam har som formål å kvalitetssikre værlammene som skal brukes i saueavlen.

Dommerens oppgave er å vurdere værlammet som avlsdyr ut fra de egenskapene vi legger vekt på i saueavlen, og som

1. nedarves til neste generasjon, og/eller
2. har betydning for værens funksjon i paringa

Kåringsreglene

NSGs «Regler for kåring av værlam» danner, sammen med rasens egne kåringsreglement, grunnlaget for kåringsdommerens arbeid. Alle dommere må sette seg grundig inn i regelverket.

Dommerinstruksen er en utdyping av regelverkene av generell natur, felles for flere raser.

Oppdaterte opplysninger i Sauekontrollen

Et dyr som stilles til kåring skal være registrert i Sauekontrollen. Dette er et absolutt krav.

Vi får hver natt overført oppdaterte opplysninger fra Sauekontrollen om alle værlam. Disse opplysningene blir brukt på kåringsdagen. Lam som stilles til kåring må ha korrekte opplysninger i Sauekontrollen seinest dagen før. Det gjelder blant annet:

- Lammets rase, kjønn og fødselsdato
- Far og mor, begge med korrekt rase
- Høstvekt og høstveiedato, for lammet og for resten av flokken

Vi baserer oss fullt og helt på opplysningene som ligger i Sauekontrollen. Det er ikke mulig å endre disse opplysningene på kåringsstøt.

Krav til O-indeks

Noen raser har krav til O-indeks for å bli kåra, deriblant NKS, kvit spælsau, farga spælsau, sjeviot og pelssau.

I kåringsseongen beregner vi nye indekser hver uke. Data hentes fra Sauekontrollen natt til tirsdag, og så publiseres indeksen på onsdag/torsdag. Denne er da gjeldende til neste uke der indeksen blir oppdatert med nye beregninger.

Indekser beregnes bare for merkede lam som er registrert i Sauekontrollen. Årets lammingsopplysninger må derfor være registrert seinest 2 uker før kåring for å være sikker på at lammet blir med i indeksberegningene.

Vær klar over at lam som er en krysning mellom 2 rasegrupper, for eksempel krysning av NKS og spæl eller krysning av NKS og sjeviot, ikke får beregnet noen indeks.

Hva gjør vi hvis kåringskandidaten mangler eller har feil opplysninger?

Vi må prøve å få til en mest mulig smidig håndtering av slike situasjoner. Vår anbefaling er:

1. Vis ikke bort lammet, og lag ingen stor diskusjon rundt saken.
Gi beskjed om at det er siste gang vi gjør som beskrevet nedenfor.
2. Bruk regelverket som passer til den rasen lammet har, ikke nødvendigvis den rasen som er oppgitt i Sauekontrollen hvis eier har tenkt å skifte rase på lammet. Døm lammet og noter ned dommerpoengene.
3. Be utstilleren sørge for at Sauekontrollen blir oppdatert med korrekte opplysninger, og sett en kort frist for at dette blir gjort (maks 3 dager).
4. Har dyret skiftet kjønn eller rase i Sauekontrollen, må registrering i kåringsdatabasen utsettes til værlammet har fått beregnet ny indeks.

5. Kåringsmerket og kåringsbeviset

Når opplysningene er på plass i Sauekontrollen, registreres kåringsopplysningene. Lammet tildeles kåringsnummer. Kåringsbeviset skrives ut. Kåringsmerket og kåringsbeviset sendes til saueholderen i posten.

Egne kåringsregler per rase

Hver enkelt rase har sitt eget kåringsregelverk med bestemmelser som er spesifikke for rasen. Det er lammets rase i Sauekontrollen som bestemmer hvilket kåringsregelverk som lammet skal dømmes etter.

Lam med en rase som ikke har et eget kåringsregelverk, kan ikke stilles på kåring.

Egenskaper som har betydning for dyrevelferden, for bruken av dyret under norske forhold med drift i utmark og for bruken som paringsvær, bedømmes som regel etter kriterier felles for alle rasene.

Ullkvaliteten bedømmes i noen raser opp mot en felles bedømmelsesmal for crossbred ull, for andre raser opp mot en felles bedømmelsesmal for spælull, og noen raser har sin egen bedømmelsesmal.

Egenskaper som kjøttfylde og ullmengde skal bedømmes i forhold til gjennomsnittet i rasen.

Eksempel: Kjøttfylde hos rygja eller grå trønder skal ikke bedømmes i forhold til et NKS-lam, men om den er bra eller dårlig i forhold til rasen.

Reinrasa dyr

Kåring er et avlstilltak i reinavlssarbeidet. Synet på hva som skal kreves for å kunne kalle et lam for reinrasa, vil variere litt fra raselag til raselag. De fleste raselag vil akseptere et lam som har minst 7/8 raseandeler fra den aktuelle rasen som reinrasa.

Kåringsreglene for den enkelte rasen viser hva som regnes som rasereint. Det er oppdretter sitt ansvar på passe på at lammet som stilles er rasereint. Kåringsdommeren eller dataoperatøren bør se over stamtavla som står på innmeldingsskjemaet (noteringsskjemaet).

Hovedregelen for å kunne bli kåra er at fars og mors rase skal være lik lammets rase. Hvis dette ikke er tilfellet, kan lammet ikke kåres, heller ikke på dispensasjon. Unntak fra hovedregelen går fram av de rasespesifikke kåringsreglene.

Rasekode 1 dalasau, rasekode 2 rygjasau og rasekode 5 steigarsau er forbeholdt de som driver bevaringsarbeid på disse rasene. Dyr med en av disse rasekodene kan ikke være far eller mor til et NKS-lam som skal kåres.

Vi har ikke lagt inn noen test på raseandeler i datasystemet vi bruker for registrering av kårede dyr. Det skyldes at dyr kan være reinrasa selv om besteforeldre og oldeforeldre ikke er registrert i stamtreet (Eksempel: Et værlam med importert sæd som far).

De bevaringsverdige rasene Dala, Rygja, Steigar, Grå trønder, Fuglestadbroget, Blæset og Gammalnorsk spæl, har en kode i Sauekontrollen som viser om dyret er rasegodkjent. Raserein og rasetypisk er kriterier for å tildele koden. Hvis både mor og far er rasegodkjent blir lammet automatisk rasegodkjent. Kun rasegodkjente lam kan stilles til kåring.

Dommeren, eller den som er sekretær på sjået, må sjekke at kravet til rase på lam, far og mor er oppfylt, slik at lammet ikke blir avvist ved registrering i datasystemet for kåring. Gjøres ikke dette før lammet får satt i kåringsmerket, kan det bli nødvendig å klippe det ut i ettertid.

Endring av rasekode i Sauekontrollen

Saueholderen kan selv endre rase på et lam og på mora etter eget ønske. Hvis far er ukåra, kan saueholderen endre rase også på far. Er far kåra er det kun NSGs avlsavdeling som kan endre rasen hvis denne ikke er korrekt. Send i så fall e-post til saueavl@nsg.no med fullstendig opplysninger om saken.

Arv, ikke miljø

I avlsarbeidet må egenskaper som nedarves alltid korrigeres for miljøfaktorer. Det beste eksemplet på slike miljøfaktorer er lammets egen alder ved kåring, burd (antall søken i kullet) og moras alder.

Vi har laget korrigeringsfaktorer for ull-lengde som er lagt inn i kåringsprogrammet. Dommerne skal registrere målt ull-lengde på sjået.

Når det gjelder de andre egenskapene hvor det er relevant å korrigere for lammets alder, burd og mors alder, må korrigeringsfaktorene være «innebygget» hos dommeren. Dermed blir det dommeren sin oppgave å sørge for at et lite og ikke så frodig seint født trilling lammelam får samme mulighet til å få 10 i rasepreg eller i andre dommerpoeng som en tidlig født enkling etter ei voksen søye!

Bruk av poengskalaen

Poengskalaen går fra 5 til 10, med 10 som beste poeng. Karakteren 6 gis til dyr som så vidt holder mål til å bli kåret på ordinært vis. Tanken med 6-eren er at dommeren markerer at denne væren ligger i nedre ende av det akseptable for den aktuelle egenskapen.

Gir du 6 for en egenskap, så skriv samtidig en merknad på kårings skjemaet om hvorfor. Dette er en nyttig opplysning til dem som vurderer å bruke lammet. Det vil så være opp til væreringene og andre kjøpere å vurdere om de ønsker å bruke væren i avl.

Dyr som får 5 i dommerpoeng skal vrakes. Unntaket fra regelen er 5 poeng i ullkvalitet, der noen raser kårer slike dyr på dispensasjon.

Vrakingsprosenten

Vraker du mindre enn 10 % eller mer enn 25 % innen en rase bør du sjekke om du er samstemt med resten av dommerne i landet.

Poengsetting og vrakingsårsak for dyr som skal vrakes

Når et dyr vrakes, skal det oppgis en vrakingsårsak. I kåringsprogrammet er det bare mulig å oppgi én årsak. Er det flere årsaker til lammet vrakes, så velg den viktigste. Unngå å bruke vrakingsårsaken «Helhetsinntrykk», og velg noe mer spesifikt.

Alle stilte lam skal bedømmes og få satt poeng på alle egenskaper, selv om det er opplagt at dyret vil bli vraket. Vi har forståelse for at dette virker som lite meningsfylt arbeid, men vi i avlsavdelingen lærer mer om sammenhengene mellom egenskapene hvis vi får bedømt også de som vrakes. De som stiller dyr til kåring lærer også mer om dyret de har stilt.

Testikler

Testiklene skal sjekkes. Lammet må settes på baken for å få god oversikt og god tilgang til å kjenne på testiklene. Lammet skal ha 2 testikler av omtrent like stor fasthet og størrelse. Fasthet og størrelse må vurderes ut fra lammets alder. Lammet må være kjønnsmodent når paringssesongen starter.

Er du som dommer i tvil om væren vil ha normal reproduksjonsevne, for eksempel små/myke testikler, så vrak dyret.

Speneanlegg

Dommeren skal som en informasjon til kjøperne telle antall speneanlegg og noterer det på kåringsskjemaet. Har væren mer enn 2 spener skal det ikke trekkes poeng for dette, og det er vanligvis ingen vrakingsårsak. Enkelte raser, for eksempel svartfjes, har krav om at værlammet har bare 2 speneanlegg for å bli kåret.

Horn

For raser der horn ikke er tillatt, skal lam med *faste horn/hornanlegg* vrakes.

Bittet

Bittet må sjekkes. Lam med tydelig overbitt eller underbitt skal vrakes.

Litt overbitt eller underbitt anmerkes på kåringsskjemaet, og dyret trekkes 1-2 poeng i bruksegenskapspoenget, eventuelt rasepregspoenget hos raser som ikke dømmer bruksegenskaper.

Svampkne

Svampkne er i all hovedsak bestemt av miljøet, og den arvelige komponenten er liten. Svampkne skal derfor ikke være en vrakingsårsak dersom det ikke er så alvorlig at det plager dyret.

Har værlammet tydelig svampkne kan det trekkes 1 poeng på bein for dette, og det må gjerne gis en merknad om svampkne på kåringsskjemaet. Dermed blir det opp til ringen og andre kjøpere om de vil bruke væren.

Myostatinmutasjonene

Avlsrådet har vedtatt at myostatinmutasjonen i NKS skal fjernes fra den norske populasjonen, og det samme med myostatinmutasjonen i spæl. Hvis far, farfar eller morfar har fått påvist mutasjonen, får lammet en anmerking om at det er «under mistanke». Unntaket fra denne regelen er hvis farfar har fått påvist mutasjonen og far er testet og funnet fri. Da er lammet ikke under mistanke. Et lam «under mistanke» kan kåres uten at det testes.

Væringene er forpliktet til å teste et slikt lam og det må være bekreftet fri for mutasjonen før det settes inn som prøvevær.

Værens størrelse ved kåring

Kåringsdommeren må ta stilling til om lammet vil bli stort nok til bruk i årets paringssesong.

- Er lammet for lite, er dette vrakingsårsak.
- Er dommeren i tvil, kåres lammet, men det skrives en merknad om at det må føres godt fram til paring.

Beinlengde / høyde på dyret

Beinlengden / høyden («bakkeklaringen») på dyret inngår i poenget for bruksegenskaper eller poenget for kropp, og ikke i poenget for beinstilling.

Bein og klauver

Beina skal være tørre og velstilte, med gode leddvinkler, spesielt i kodeleddet. Klauvene skal være jevnstore, med jevn slitasje og med rette klauvvegger.

Vær spesielt oppmerksomme klauvene. Hvis slitasjen er ujevn eller ytterklauven krøller seg slik at lammet trår på klauvveggen, er dette en feil som må tillegges vekt. Trekk ett eller flere poeng i poenget for «Bein». Skriv gjerne en merknad om hvorfor poenget for bein er satt ned.

Dommerpoeng for bruksegenskaper

Lammet starter med utgangspunkt i 8 poeng, og gis tillegg eller trekk for disse bruksegenskapene.

Egenskap	Pluss 1 poeng	0 poeng	Minus 1 poeng	Minus 2 poeng
Beinbygning/hode	Fin	Middels	Grov	Svært grov
Høyde (bakkeklaring)	Høg	Middels	Låg	Svært låg
Kryss	Langt/hellende	Middels	Smalt/kort/flatt	Svært smalt/kort/flatt

Lengde på dyret vurderes i forhold til rasestandard/avlsmål. Det kan gis 1 poeng i tillegg eller trekk.

Lynne kan være vanskelig å avdekke i et ukjent miljø og en stressende situasjon for lammet. Lam som er «svært sky» kan trekkes 1 poeng for lynne.

Har lammet en vesentlig feil eller lyte (for eksempel pukkelrygg eller svært slakk rygg), skal det vrakes.

Ullkvalitet

Norsk Ullstandard ligger i bunnen for dømming av ullkvaliteten. Det er her vi finner hvilke kvalitetsparametere vi skal vurdere.

For noen raser er kåringsreglene strengere enn ullstandardens krav for å komme i beste klasse, for andre kan den være mildere. Dette gjelder for eksempel kriteriene marg og dødthår, der vi er strengere enn ullstandarden for NKS, og mildere enn ullstandarden for spæl.

I raser som skal ha en kvit ullfell, aksepterer vi **ikke svarte hår i ullfellen**. Med ullfellen mener vi da all ull som blir klipt, inkludert ull fra buk og lår.

Ved dømming av ull på kåring skal dommere konsentrere seg om deleggenskapene lengde, finhet, filting, dødthår, marginnhold og pigment i fellen. I tillegg skal en på crossbred vurdere spenst/krusning.

På spæl er spælpreget, glansen i ulla, forholdet mellom bunnull og dekkull, marg, dødthår og grove hår i bunnulla viktig. Bedømmelsen sammenfattes til et samlepoeng for ullkvalitet.

Marghår er et ullhår som har en luftstreng inne i håret. Hvis luftstrengen finnes bare i deler av hårets lengde, kaller vi det flekkmarg.

Dødthår er et marghår der luftstrengen er tykk og fyller mer enn halvparten av hårets tykkelse.

Hos spæl har vi en type uønsket ullhår i bunnulla som vi kaller «**Grovt hår i bunnulla**». Det er vesentlig tykkere enn bunnulla (mer enn dobbelt så tykt), og det er ikke så langt som dekkulla. Ved skilling av spæulla følger de grove hårene med bunnulla, ikke dekkulla. Et grovt hår kan være uten marg, men er likevel en vesentlig kvalitetsfeil.

Som dommer er du forpliktet til å vurdere ullkvaliteten med NSG sin lupe. **Lupa skal brukes** og er eneste godkjente metode for å bedømme marg/dødthår ved kåring. Det er ikke godt nok å basere seg på bare synet og/eller følelsen i fingrene.

Lupe skal være tilgjengelig for alle dommere, og opplæring skal være gitt av NSGs avlsrådgiver eller andre som NSG bruker til opplæring av kåringsdommerne.

Dommeren skal ta en ullprøve fra krysset:

- Mål lengden på ulla
- Legge prøven på et kvitt papir eller annen kvit bakgrunn. Se etter fargede hår (gjelder kvit fell)
- Undersøk prøven i lupa for å se etter marg (gjelder kvit fell og lyse hår i farga fell)
- Se etter dødthår (i lupa og direkte på svart papir for kvit ull, på kvitt papir for farga ull)

- Se etter grove hår (med og uten marg) i bunnulla hos spæl (bruk lupa)

For sau med **crossbred ull skal dommeren også sjekke dyret for dødhår langs ryggen etter midtlinja**, for å se om det kan være dødhår her hvis kryssprøven er fri. Men målet må ikke være å lete etter dødhår inntil du finner ett, for så å vrake dyret.

Ullprøven fra krysset på spælsau skal skilles i bunnull og dekkull, og undersøkes i lupe hver for seg. En omhyggelig skilling er viktig, slik at det ikke blir igjen dekkhår i bunnulla. **Funn av marghår og grove hår (med eller uten marg) i bunnulla er en alvorlig kvalitetsfeil.** Funn av marg i dekkhåra er også alvorlig, men mer vanlig enn i bunnulla.

Det er tilstrekkelig å lete etter dødhår og grove hår i bunnulla i kryss-prøven hos spæl. Legger du ulla fra krysset på et papir (hvit ull på sort papir, farga ull på hvitt papir), kan du se de grove hårene i bunnulla og du får sjekket en større prøve enn du får sett på i lupa.

Dommeren skal altså ikke lete etter dødhår eller grove hår langs ryggen hos spæl. Vi leter etter grove hår i bunnulla, og det krever skilling av ulla i bunnull og dekkull.

Lengden på ulla skal måles og oppgis på skjemaet (den målte lengden og ikke den korrigerede lengden). Kruset ull skal strekkes helt ut ved måling. Mål gjennomsnittslengden i ullprøven, ikke det lengste håret.

Den målte lengden på ulla må korrigeres for lammets alder, burd og alder mor før det vurderes om ulla er lang nok. Korrigeringsfaktoren framgår av innmeldingsskjemaet til det enkelte lammet, og er lagt inn i kåringsprogrammet.

Filting er en egenskap som påvirkes mye av miljøet dyret gått i (skog, bregner osv). Dommeren skal trekke for filting i ullfellen på ryggen og litt nedover på sida av dyret, men skal ikke legge vekt på filting langt nede på sida og under buken.

Kåringsdommeren må bruke skjønn når filting bedømmes. Tabellen under brukes hvis miljøet har vært godt.

Ved fastsetting av poeng for ullkvalitet må dommeren vurdere hele fellen.

Crossbred ull	Delpoeng ullkvalitet						Merknad
	5	6	7	8	9	10	
Korrigert lengde, cm Minst ...		8 ¹⁾	9				Jevnhet er viktig
Finhet, μ Mindre enn ...	42	39	36	33	30	27	Jevnhet er viktig. Fin ull skal premieres.
Filting	Noe	Ubetydelig			Ingen		Bedøm fellen, ikke buk og lår
Spent/krusning	Svak	Mindre god		Middels		Svært god	
Dødhår	Funnet	Ingen (strengere enn ullstandarden)					Bruk lupa på kryssprøven. Sjekk ryggen langs midtlinja.
Marghår	Funnet	Ingen (strengere enn ullstandarden)					Bruk lupa på kryssprøven.
Pigment	Ikke farga hår i fellen for kvite raser						Farga hår gir C1S eller C2S
Klassifisering	C2	C1 eller C1S					

1) Ved kåring korrigeres ulla til 150 dagers alder. Ullstandarden har krav om minst 7 cm lengde for å gå i klasse 1. Mange lam slaktes lenge før de er 150 dager gamle. Kravet om minst 8 cm ved 150 dager er satt for at yngre lam skal holde kravet til klasse 1 ved slakting.

Spælull	Delpoeng ullkvalitet						Merknad
	5 ³	6	7	8	9	10	
Egenskap							
Korrigert lengde, cm - Bnull, minst - Dekkull, minst	4 12	5 ²⁾ 15 ²⁾	6 18			7 21	Jevnhet er viktig. Bnulla helst 1/3, maks 1/2 lengde av dekkulla Er bnulla lengre enn dette, settes deltpoenget til 5.
Finhet dekkull, µ Mindre enn ...	75	60	57	54	51	48	Jevnhet er viktig. Bnull maks 25 µ
Filting	Noe	Ubetydelig		Ingen			Bedøm fellen, ikke buk og lår
Dødhår, i dekkull og bnull	Mer enn 1 %	Maks 1 %	Maks 0,3 %	Ingen			Kryssprøven. Se på prøven mot et papir og bruk så lupa.
Marghår, i dekkull og bnull	Mer enn 5 %	Maks 5 %	Maks 1 %	Ingen			Bruk lupa på kryssprøven.
Grove hår i bnulla	Mer enn 5 %	Maks 5 %	Maks 1 %	Ingen			Bruk lupa på kryssprøven.
Pigment	Ikke farga hår i fellen for kvit spælsau						Farga hår gir F1S eller C2S
Klassifisering	Mindre god F2	God F2	F1 eller F1S				

- 2) Ved kåring korrigeres ulla til 150 dagers alder. Ullstandarden har krav om minst 4 cm lengde på bnulla og minst 12 cm for å gå i klasse 1. Mange lam slaktes lenge før de er 150 dager gamle. Kravet om minst 5/15 cm ved 150 dager er satt for at yngre lam skal holde kravet til klasse 1.
- 3) Kriteriene for dømning av spælull er felles for Kvit spæl (rasekode 4), Farga spæl (rasekode 21) og Gammelnorsk spæl (rasekode 16)
Kvit spæl kan ikke kåre lam om får 5 i ullkvalitet, heller ikke på disp.
Farga spæl og Gammelnorsk spæl kan kåre på disp med 5 i ullkvalitet. Rasens eget regelverk fastsetter øvre grense for marg, dødhår og grove hår i bnulla ved kåring på disp.

Samlepoenget for ullkvalitet settes skjønnsmessig, og skal *ikke* automatisk settes lik laveste poeng for en delegenskap.

Den generelle regelen er at samlepoenget ikke kan settes til mer enn 2 poeng høyere enn laveste delpoeng. Hvis ulla er så kort at den etter korrigering får 5 poeng, skal dette ikke automatisk føre til vraking, men telle negativt i den samlede vurderingen.

Gis det delpoeng 5 på marg, dødhår, grove hår (i bnull hos spæl), eller farga hår i en kvit fell (se tabellene over), skal poenget for ullkvalitet settes til 5.

Gis det 5, 6 eller 7 i poeng for ullkvalitet, skal det skrives en merknad som forklarer hvorfor. Dette er viktig informasjon til den som skal bruke det kåra lammet, og ved vurdering om lammet kan være en seminkandidat. Gjelder både crossbred ull og spælull.

Vrakes en spælvær på grunn av grove hår i bnulla (med eller uten marg), så bruk vrakingsårsaken «Dødhår».

Rasens eget regelverk kan spesifisere avvik fra skjemaene over for vurdering av crossbred ull og spælull.

Opplæring i dømning av ull

Se materiell lagt ut på NSGs web: www.nsg.no/ull

Dommerpoeng for rasepreg

Mange av rasene har et eget dommerpoeng for rasepreg. Dette er et selvstendig poeng som settes ut fra rasestandarden, og *ikke* et samlepoeng for de andre poengene (kropp, bein, ullkvalitet og ullmengde).

Ved fastsetting av poenget for rasepreg går vi ut fra at lammet har 10 poeng, og så trekker vi for feil og mangler i samsvar med den enkelte rasen spesifikasjoner som du finner i rasens kåringsreglement.

Dommeren bør opplyse utstilleren om hvorfor væren blir trukket i poeng. Det bygger kunnskap og skaper tillit.

Kåring på dispensasjon

Kåring på dispensasjon er ikke en rettighet som alltid skal brukes, men brukes i spesielle tilfeller.

Les kåringsreglenes paragraf 7 som omtaler i detalj når det er aktuelt å kåre på dispensasjon.

Et lam kan ikke kåres på dispensasjon hvis det må gis dispensasjon for mer enn én egenskap / ett krav. Eksempel: Er far ikke kåra (krav hvor det kan gis dispensasjon hos noen raser) og sum kåringspoeng er for lav til å kåre lammet ordinært, kan lammet ikke kåres på dispensasjon.

Merking med kåringsmerke

Kårede lam merkes med det lilla kåringsmerket *i tillegg til* de 2 individmerkene som dyret har fra opprinnelsesbesetningen. Merkene fra opprinnelsesbesetningen må *ikke* klippes ut. Hvitt merke skal ikke settes i før dyret skal slaktes. Se Merkeforskriftens paragraf 4 og 5.